

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХЕРСОНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
Педагогічний факультет
Кафедра педагогіки дошкільної та початкової освіти

**ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ ДІТЕЙ
ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ В ІГРОВІЙ ДІЯЛЬНОСТІ**

Кваліфікаційна робота

на здобуття ступеня вищої освіти «бакалавр»

Виконала: студентка 4 курсу 471 групи

Спеціальності 012 Дошкільна освіта

Спеціалізація: логопедія

Освітньо-професійної (наукової)

програми Дошкільна освіта

Сачко Інна Миколаївна

Керівник к.пед.н., доцент Горлова А.В.

Рецензент к.пед.н., доцент Мельничук

Ю.Ю.

Херсон – 2020

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. Теоретичні основи формування комунікативної компетенції дошкільників в ігровій діяльності	6
1.1.Компетентнісний підхід у роботі сучасного закладу дошкільної освіти.....	6
1.2.Особливості розвитку комунікативної компетенції дітей дошкільного віку.....	11
1.3.Потенційні можливості гри в контексті становлення соціально-комунікативних умінь дошкільників.....	17
РОЗДІЛ 2. Педагогічні умови формування комунікативної компетенції дошкільників в ігровій діяльності	24
2.1. Сучасний стан сформованості комунікативної компетенції дошкільників.....	24
2.2. Рекомендації педагогам до створення комунікативного середовища в ігровій діяльності дошкільників.....	34
ВИСНОВКИ	42
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	46

ВСТУП

Динамічні перетворення, які охопили всі сфери життєдіяльності українського суспільства, вимагають реформування та оновлення вітчизняної освітньої системи. Педагогічні зусилля сьогодні пов'язані, насамперед, з компетентнісним підходом у формуванні сучасної особистості. Це стосується виховання і розвитку зростаючої людини на початку життєвого шляху. Саме дошкільне дитинство визначає основу системи цінностей особистості, фундамент світосприйняття, підґрунтя соціальної та комунікативної компетентності дитини.

В Базовій програмі розвитку дитини дошкільного віку «Дитина» зазначено, що показниками компетентності дошкільника є оптимальний для віку ступінь сформованості провідної діяльності, різних форм активності та базових особистісних якостей. Головним завданням дошкільної освіти сьогодні є розвиток цілісної, життєво компетентної особистості, здатної до ефективної соціалізації в сучасних умовах. Саме тому програма «Дитина» спрямована на формування основ – мовленнєвої та пізнавальної активності дітей, словесної творчості, етики спілкування з однолітками та дорослими («Мовлення дитини»); бачення причинно-наслідкових подій в житті («Дитина в соціумі»); вмінь планувати майбутню діяльність та дотримуватися правил; адекватно оцінювати власні дії та вчинки партнерів («Гра дитини»); досвіду емоційного ставлення до довкілля («Дитина у світі культури»). Мовлення є основою всіх сфер життєдіяльності дошкільника, тому розвиток і удосконалення всіх складових комунікативної компетенції – першочергова задача педагогів і батьків дитини.

Різні аспекти методики розвитку мовлення дітей дошкільного віку розробляли вітчизняні педагоги К. Ушинський, Л. Божович, О. Леонт'єв, О. Гвоздев, А. Усова, Є. Тіхеева, Є. Флеріна та ін. Вагомий внесок у вивчення проблеми розвитку навичок спілкування і комунікативних

умінь у дітей дошкільного віку внесли вітчизняні вчені: Л. Виготський, Д. Ельконін, А. Запорожець, М. Лісіна, Л. Обухова, М. Панфілова, Т. Поніманська та ін. Проблема розвитку комунікативних умінь в наш час розробляється М. Айзенбарт, А. Богуш, Н. Гавриш, О. Денисенко, Т. Піроженко, К. Карасьовою, А. Самохваловою. В роботах цих авторів спілкування виступає як особлива комунікативна діяльність, спрямована на формування взаємин.

Незважаючи на виокремлені вище досягнення, проблема формування комунікативних умінь дошкільників в процесі ігрової діяльності висвітлена недостатньо і потребує удосконалення її теоретичної, змістової та методичної сторін із врахуванням сучасних вимог, що також засвідчує актуальність проблеми дослідження. Тому це обумовило тему нашого дослідження: «Формування комунікативної компетенції дітей дошкільного віку в ігровій діяльності».

Об'єкт дослідження - формування комунікативної компетенції дітей дошкільного віку.

Предмет дослідження - педагогічні умови формування комунікативної компетенції старших дошкільників в ігровій діяльності.

Мета дослідження - теоретично обґрунтувати педагогічні умови формування комунікативної компетенції старших дошкільників в ігровій діяльності.

Відповідно до мети дослідження було визначено такі **завдання**:

1. На підставі аналізу наукової літератури розкрити сутність поняття «комунікативна компетенція дошкільників», визначити труднощі її ефективного формування.

2. Охарактеризувати сучасні ігрові методики розвитку комунікативної компетенції дошкільників.

3. Визначити сучасний стан рівня сформованості комунікативної компетенції дітей дошкільного віку.

4. Обґрунтувати педагогічні умови формування комунікативної компетенції старших дошкільників в процесі ігрової діяльності.

Методи дослідження – аналіз наукових джерел із теми дослідження, аналіз науково-методичної документації, спостереження за проведенням занять, статистичні методи обробки результатів експериментального дослідження.

Структура роботи. Дипломна робота складається зі вступу, двох розділів, висновків, списку використаних джерел, додатків.

РОЗДІЛ 1

Теоретичні основи формування комунікативної компетенції дошкільників в ігровій діяльності

1.1. Компетентнісний підхід у роботі сучасного закладу дошкільної освіти

Життя людини неможливе без взаємодії, контактів з оточуючими. Потреба у спілкуванні є однією з найважливіших. Представники психолого-педагогічної науки завжди приділяли особливу увагу проблемі розвитку сфери спілкування особистості. У дослідженнях класиків психолого-педагогічної науки Л. Виготського, В. Мухіної, Л. Божович, О. Леонтьєва доведено, що вже в ранніх періодах розвитку потреба у спілкуванні є основою для подальшого розвитку психіки та особистості в цілому.

Оскільки основи формування гармонійної особистості закладаються у дошкільному дитинстві, особливим у цей період є створення такого розвивального середовища, де складається перша модель світу – система уявлень про себе, про оточуючих людей та стосунки з ними, про дійсність взагалі.

Саме у процесі комунікації дитина оволодіває соціальним досвідом, стає суб'єктом психологічної, комунікативної взаємодії. Спілкування – перший вид соціальної активності, за допомогою якого дитина отримує необхідну для її розвитку інформацію. І. Бех підкреслює: «...спілкування, поряд з працею, являє собою основний спосіб існування людини, основну умову її виховання і розвитку, засвоєння соціального досвіду» [6, с. 53]. Володіння навичками культури спілкування з однолітками та дорослими, здатність бути ініціатором або співучасником комунікативної взаємодії з найближчим соціальним оточенням особливо важливі для дитини дошкільного віку.

Комунікативна компетенція дошкільників є предметом дослідження українських авторів А. Богуш, Н. Бабич, Т. Пироженко, О. Квас, О. Запорожець, І. Луценко, Т. Піроженко, Н. Гавриш, О. Кононко, М. Лісіної, М. Вашуленка, О. Хорошковської, А. Гончаренко, А. Аніщук, М. Айзенбарт та ін. Актуальність проблеми знайшла своє відображення в державних документах.

У Базовому компоненті дошкільної освіти, який є Державним стандартом дошкільної освіти України, наголошується на орієнтації педагогів на «впровадження у практику компетентнісного підходу до особистості, згідно з яким найважливішим завданням сучасного дошкільного закладу є навчання дітей науки життя, турбота про життєздатність дитини, збагачення її навичками практичної діяльності. Сьогодні, як ніколи раніше, необхідно формувати особистість, здатну в умовах, які постійно змінюються, діяти доцільно, застосовувати набуті раніше знання і досвід за нових обставин, докладати вольові зусилля для досягнення мети, поводитися оптимістично, домагатися успіху та визнання іншими людьми, оновлювати свої знання, збагачувати досвід, виявляти гнучкість, самовдосконалюватись» [5].

Складовими компетентності є певні компетенції. Для нашого дослідження важливим було розкрити сутність поняття «компетенція».

«Новий тлумачний словник української мови» категорію «компетенція» розкриває як «добру обізнаність із чим-небудь»; коло повноважень якої-небудь організації, установи, особи» [39, с. 874].

Вільна енциклопедія Вікіпедія трактує професійну компетенцію як «вміння використати знання, навички, досвід в конкретно даних умовах, досягнувши при цьому максимально позитивного результату» [17].

О. Пометун розуміє поняття компетенції як об'єктивну категорію, «суспільно визначений рівень знань, умінь і навичок, ставлень тощо у певній сфері діяльності людини як абстрактного носія» [41, с. 16].

О. Кучай розглядає компетенцію як «сукупність взаємозалежних якостей особистості (знання, уміння, навички, способи діяльності), що задаються до певного кола предметів і процесів та необхідних для якісної, продуктивної діяльності щодо них». Володіння людиною відповідною компетенцією, вияв особистого ставлення до неї та предмета діяльності, називається компетентністю. Науковець підкреслює, що «хоча поняття компетентність і компетенція розмежовані у визначенні, однак сукупно вони відображають цілісність і збірну, інтеграційну суть як результату освіти, так і результату діяльності людини» [36, с. 44].

За визначенням Н. Бібік, «компетенція» є готовністю або здатністю до певної діяльності, соціально закріпленим освітнім результатом. Компетенції, підкреслює дослідниця, мають стати реальними вимогами до оволодіння вихованцями «сукупністю знань, способів діяльності, досвіду ставлень, якостей особистості, яка діє в соціумі» [7, с. 47].

«Оволодіння різними видами компетенцій дитиною дошкільного віку відбувається в різних видах діяльності (ігровій; руховій; природничій; предметній; образотворчій, музичній, театральній, літературній; сенсорно-пізнавальній і математичній; мовленнєвій; соціокультурній та інших) і вимагає практичного засвоєння дитиною системи елементарних (доступних) знань про себе та довкілля, моральних цінностей, уміння доречно застосовувати набуту інформацію» [5].

Всі освітні лінії Базового компонента дошкільної освіти («Особистість дитини», «Дитина в соціумі», «Дитина у природному довкіллі», «Дитина у світі культури», «Гра дитини», «Дитина у сенсорно-пізнавальному просторі», «Мовлення дитини») завершуються підсумковим визначенням результату освітньої роботи – сформованістю відповідної компетенції.

Так, результатом *соціально-комунікативної компетенції* є обізнаність із різними соціальними ролями людей (знайомі, незнайомі, свої, чужі, діти, дорослі, жінки, чоловіки, дівчатка, хлопчики, молоді,

літні тощо); з елементарними соціальними та морально-етичними нормами міжособистісних взаємин; уміння дотримуватись їх під час спілкування. Здатність взаємодіяти з людьми, які її оточують: узгоджувати свої дії, поведінку з іншими; усвідомлювати своє місце в соціальному середовищі; позитивно сприймати себе. Вміння співпереживати, співчувати, допомагати іншим, обирати відповідні способи спілкування в різних життєвих ситуаціях.

Показником сформованості *мовленнєвої компетенції* є інтегроване вміння адекватно й доречно спілкуватись рідною мовою в різних життєвих ситуаціях, розповідати, пояснювати, розмірковувати, оцінювати, використовувати вербальні та невербальні форми, інтонаційні засоби виразності, форми ввічливості (мовленнєвий етикет); спостерігати за своїм мовленням та мовленням інших, виправляти помилки, дотримуючись загальної культури мовлення, прагне творчо самореалізуватися.

Комунікативна компетенція передбачає комплексне застосування мовних і немовних засобів з метою комунікації, спілкування в конкретних соціально-побутових ситуаціях, уміння орієнтуватися в ситуації спілкування, ініціативність спілкування, стриманість у спілкуванні; культура мовленнєвої комунікації. *Комунікативна компетенція* передбачає сформованість усіх видів мовленнєвої компетенції [5].

Тож, комунікативна і соціальна компетенції реалізуються в найважливіших сферах життєдіяльності і знаходяться у тісному взаємозв'язку. У своїх дослідженнях Л. Виготський довів, що «дитина сприймає навколишній світ не тільки через зір та слух, але і через своє особисте мовлення, так як веде внутрішній монолог та зовнішній діалог» [19].

М. Айзенбарт зауважує: без такої форми людської активності, як взаємодія, комунікація, неможливі всі інші. Саме тому «продуктивність трудової, пізнавальної, мисленнєвої діяльності, загальна життєздатність

людини значною мірою залежить від її здатності до спілкування, від рівня сформованості комунікативної компетенції» [2].

Оскільки розвиток діалогічних навичок, культури мовленнєвого спілкування дошкільників вимагає щоденних зрозумілих життєвих ситуацій, саме в партнерській рольовій грі та невимушеній атмосфері нерегламентованої взаємодії формується комунікативна компетенція. Ми цілком погоджуємося з думкою М. Айзенбарт щодо визначення соціально-комунікативної компетенції дитини дошкільного віку: «здатність дитини комплексно застосовувати мовні і немовні засоби з метою комунікації, ініціативність спілкування в конкретних соціально-побутових та ігрових ситуаціях, уміння планувати і організовувати різні види ігор, відповідно до їх структури, дотримуватися ігрового партнерства і рольових способів поведінки, норм та етикету спілкування у процесі гри» [2].

Компетентнісний підхід покладено в основу Базової програми розвитку дитини «Дитина», яка побудована за лініями Базового компонента дошкільної освіти. Такі розділи програми як «Особистість дитини», «Мовлення дитини», «Дитина в соціумі», «Гра дитини» розкривають зміст роботи вихователів з набуття дітьми життєвого досвіду, оволодіння вихованцями соціально-комунікативними навичками [26].

Створення комунікативного простору, в якому відбувається формування розвиненої особистості, передбачає зміну традиційної моделі побудови занять в закладах дошкільної освіти на сучасну інноваційну з визнанням пріоритету цінностей особистісного розвитку над знаннєвим компонентом.

1.2. Особливості розвитку комунікативної компетенції дітей дошкільного віку

Дошкільний вік, на думку О. Леонтєва, - це період первісного фактичного складу особистості. Саме в цей час відбувається становлення основних особистісних механізмів та утворень. Розвиваються тісно пов'язані один з одним емоційна і мотиваційна сфери, формується самосвідомість. У старшому дошкільному віці відбувається становлення образу «Я» і самооцінки, причому в своєму формуванні самооцінка дещо випереджає змістовний план образу «Я». Спілкування - один з найважливіших чинників загального психологічного розвитку дитини, етапи, якого характеризуються конкретної соціальної системою відносин дитини з іншими людьми [31].

Під впливом спілкування відбувається якісна перебудова психіки дитини, в результаті чого змінюється його взаємини з людьми і навколишньою дійсністю в цілому. Старший дошкільний вік є найбільш відповідальним етапом дошкільного дитинства. Висока сензитивність цього вікового періоду визначає великі потенційні можливості різнобічного розвитку дитини. Повноцінне переживання цього віку, його позитивні придбання є необхідною основою, на якому вибудовується подальший розвиток дитини як активного суб'єкта пізнання і діяльності.

Володіння навичками культури спілкування з однолітками і дорослими, здатність вибудовувати свої відносини і взаємодія з найближчим соціальним оточенням, надзвичайно важливі для дитини дошкільного віку.

Невпевненість у собі, мала активність можуть бути серйозним гальмом не тільки у розвитку ініціативності дитини, а й у формуванні особистості дошкільника. Питання становлення комунікативних навичок у дошкільників має

- особливу практичну реалізацію:
- для самих дітей у взаєминах: конфліктні і дружні, щирі і стримані;
- для педагогів, оскільки формується один з компонентів психологічної готовності до навчання в школі – комунікативний;

- для батьків, адже норми поведінки, засвоєні дитиною в родині, віддзеркалюються в стосунках з однолітками, водночас якості, придбані в дитячому колективі, переносяться в сім'ю.

Теоретичний аналіз психолого-педагогічних джерел (І. Бех, А. Богущ, Н. Гавриш, А. Гончаренко, О.Денисенко, О. Запорожець, Я. Коломенський, С. Ладовир, М. Лісіна, Т. Поніманська, Н. Химич) щодо специфіки соціалізації та формування взаємостосунків дітей дошкільного віку засвідчив, що цей період є сензитивним для розвитку соціально-комунікативної компетенції завдяки комплексу вікових і психологічних утворень, провідних мотивів поведінки.

Предметом нашого дослідження є передумови формування комунікативної компетенції старших дошкільників засобами ігрових технологій. Тому саме ця вікова група привертає нашу увагу.

Старший дошкільний вік – період, коли соціальне оточення дитини поширюється, для неї стає актуальним спілкування і взаємодія з однолітками, з іншими людьми. Контакти з дітьми, конфлікти, дружні стосунки – все це визначає рівень дорослішання дошкільника.

Вихователі ЗДО спостерігають складні міжособистісні стосунки, які мають місце в кожній групі: прояви прихильності, сварки, ревності, бажання допомогти та ін. Ставлення та емоції, які їх супроводжують, глибоко переживає дитина.

Дорослі можуть не підозрювати, на скільки яскравіші почуття і стосунки, які переживають дошкільники у спілкуванні один з одним, ніж стосунки з дорослими – батьками і педагогами. Спілкування, взаємодія з оточенням є тим підґрунтям, на якому базується подальший розвиток особистості дитини.

Від статусу дитини в групі, від стилю спілкування, емоційного забарвлення залежить рівень комфорту дошкільника, процес засвоєння норм взаємодії з іншими дітьми. В свою чергу, це відбивається на

формуванні «Я-концепції» дошкільника, на відносинах з оточенням. Не завжди досвід спілкування для дитини є позитивним.

Старші дошкільники доволі швидко знаходять спільне з однолітками і можуть побудувати стосунки, в яких з'являються «бажані друзі» та ті, з ким «не дружать». При активному спілкуванні дитина витрачає багато енергії на почуття, пов'язані з успіхом ідентифікації і стражданнями відчуження.

У дітей шостого-сьомого року життя істотно змінюється ставлення до однолітків. У цей час діти здатні до спілкування поза ситуації, може виникнути тепле, дружнє ставлення. Дошкільники обговорюють те, що вони бачили, в які ігри грали, розмовляють про мрії та можуть оцінити вчинки інших. Виникає суб'єктивне ставлення до знайомих дітей на основі вміння бачити схожу особистість [46, с. 45]. Старший дошкільник може бути емоційно залученим в діяльність та почуття товариша, переживати за нього, давати поради, допомагати, захищати. Одночасно в спілкуванні дошкільників спостерігається конкуренція, змагання за перемогу.

У старшому дошкільному віці чітко визначається спрямованість дитини – на особистість іншого або власні потреби. Дитина в цей період зазвичай чекає позитивної оцінки дорослого, спрямовує думки та вчинки не тільки на визначення власних переваг, але і безпосередньо на іншу особистість.

У старшого дошкільника з'являється вміння бачити успіхи, невдачі, настрій, бажання товариша. В цьому віці діти з цікавістю задають питання партнеру: що він хоче робити далі, де він був, що йому подобається, що він думає з приводу та ін. Так починає зароджуватися безкорисливе, особистісне ставлення до інших людей. До 6 років у дитини з'являється бажання поділитися, допомогти іншим дітям, поступитися в чомусь. Діти можуть співпереживати негативним подіям та перемогам у житті товариша.

Тож для старшого дошкільника одноліток – не тільки засіб самоствердження, порівняння себе з ним, а й суб'єкт комунікації, партнер у взаємодії.

Між дітьми можуть виникати стійкі виборчі прихильності, дошкільники починають об'єднуватися в невеличкі групи за спільними інтересами. Коли відбувається обрання товариша, на тлі відсутності взаємності виникають образи. В цей час важливо вислухати дитину, допомогти впоратися із емоціями, підтримати у пошуку друзів.

Емоційна залученість, інтерес до особистості товариша веде до прагнення піклуватися, привернути увагу, поділитися враженнями, думками. Поступово ставлення до однолітків стає більш міцним, вже не залежить від конкретних умов взаємодії. Дошкільники прагнуть бути з друзями в групі, на прогулянці, грати з ними, розмовляти, ділитися досвідом. Розвиток комунікативних навичок у цей період є надважливим завданням дошкільної освіти.

Вихователі, наголошує О. Денисенко, мають розуміти: для комунікації важливим є не тільки обмін інформацією, а й те, як вона виникає, формується, отримується, розуміється, інтерпретується опонентом. Специфіка комунікації проявляється:

- В наявності єдиного комунікативного простору;
- Учасники комунікації є активними суб'єктами взаємного інформування;
- Під час обміну думками налагоджується спільна діяльність;
- Комунікативна взаємодія передбачає активний обмін інформацією;
- Наявність зворотного зв'язку визначає взаєморозуміння партнерів у спілкуванні;
- Характер обміну інформацією визначається тим, що за допомогою системи знаків партнери можуть вплинути один на одного, цей вплив визначає ефективність комунікації;

- Якщо всім учасникам комунікації відомі знаки, значення і смисли, є спільне розуміння ситуації спілкування, - виникає позитивна психологічна налаштованість;

- Під час обміну інформацією можливе виникнення комунікативних бар'єрів [25].

Серед причин, які призводять до недостатнього розвитку комунікативної компетенції дошкільника науковці (Т. Завязун, О. Денисенко, Н. Піроженко), виділяють такі:

1) соціальні – недостатня суб'єктна взаємодія з членами родини та іншими людьми, неефективний стиль спілкування з боку батьків (гіперопіка, авторитарний та ін.), відсутність досвіду відповідної до віку діяльності, ворожість по відношенню до дитини та ін.;

2) педагогічні: – авторитарний і ліберальний стилі спілкування вихователя з дітьми, відсутність оптимальної зміни видів діяльності дітей дошкільного віку (самостійній ігровій діяльності);

3) психологічні: – індивідуальні особливості психіки дитини і т.д. [25].

На жаль, сьогодні вихователі ЗДО та науковці констатують той факт, що 85% дітей 5 років володіють мовленням на рівні 3-річних, часто не вміють домовлятися з однолітками, не дослуховують до кінця, не використовують мовні конструкції та ін. [30]. Труднощі комунікативного спілкування дошкільників призводять до проблем у формуванні особистості дитини.

Аби визначити шляхи подолання пропонованої проблеми, необхідно чітко розуміти, які комунікативні вміння є найбільш значущими для дитини-дошкільника. Згідно з теорією мовленнєвої діяльності (Л. Виготський, І. Гальперін, І. Зимня, О. Леонт'єв, А. Лурія, І. Синиця та ін.), найважливіші з них такі:

1. Вміння, що пов'язані зі сприйняттям: вміння слухати і чути; вміння враховувати емоційний стан співрозмовника (ділитися

враженнями, довести власну думку під час гри, міркувати вголос про вчинки героя оповідання, описати вихідний день та ін.);

2. Вміння орієнтуватися у ситуації спілкування (враховувати особливості опонента, застосовувати невербальні засоби спілкування – жести, міміку);

3. Вміння, що пов'язані з відтворенням: врахування у власному мовленні настрою партнера, вміння узгоджувати дії, особисті думки з потребами партнерів та корегувати їх (бачити особливості людей, вміти розуміти співбесідника та підтримати ввічливими словами, посмішкою, інтонацією).

М. Айзенбарт, А. Арушанова та О. Шахнарович підкреслюють, що комунікативна компетенція дошкільника передбачає «здатність організувати спілкування за допомогою мовлення і включає: дотеоретичні практичні лексичні знання, вміння формулювати і висловлювати власні думки та мовленнєву взаємодію з партнером» [1, с. 68]

Отже, підсумовуючи все сказане вище, комунікативну компетенцію дошкільників розуміємо як сукупність вмінь, які визначають:

1. Бажання дитини встановлювати контакти з оточенням;

2. Вміння організувати спілкування та вміння слухати співбесідника;

3. Вміння користуватися мовленням для пояснення емоцій, виявляти емпатію, вміння розв'язувати нескладні конфліктні ситуації;

4. Знання і чітке розуміння норм та правил спілкування.

Комунікативна компетенція старшого дошкільника реалізується в навичках, які дозволяють ефективно взаємодіяти з дітьми та дорослими, бути в центрі процесів соціалізації та всебічного розвитку особистості.

Ефективне формування комунікативної компетенції дітей старшого дошкільного віку, як свідчать роботи науковців та досвід вихователів ЗДО, відбувається в ігровій діяльності.

1.3. Потенційні можливості гри в контексті становлення соціально-комунікативних умінь дошкільників

За висновками науковців, основними джерелами розвитку комунікативної компетенції дитини є: дім (родина, знайомі), дитячий садочок (педагоги, керівники гуртків, творчих колективів), вулиця (друзі, незнайомі люди), медіа засоби (книжки, мультфільми, кіно, ігри), звуки природи [25].

Дитина шостого та сьомого року життя здатна використовувати діалогічне та монологічне мовлення, застосовувати попередній досвід у спілкуванні з однолітками та дорослими. Найбільш яскраво комунікативні навички проявляються у ситуаціях, коли дитині треба довести власну думку, щось роз'яснити (наприклад, правила гри). Оскільки потреба дошкільника у спілкуванні задовольняється в ігровій діяльності, саме в грі відбувається засвоєння соціальних зав'язків та стосунків, добре розвиваються всі психічні процеси.

Граючи, дитина оволодіває знаннями про сутність речей, які її оточують, розумінням сенсу суспільного життя; знайомиться з різними сферами життя, уявляючи себе мамою, татом, лікарем та ін.; відкриває для себе стосунки між дорослими, їхні обов'язки та права. Гра є засобом комунікації та інструментом повноцінного спілкування, в якому розв'язуються завдання різних рівнів, перш за все – сумісності, дружніх стосунків.

Т. Завязун наголошує на пріоритетності гри як виду діяльності, що посідає найважливіше місце в розвитку дітей дошкільного віку, на тісному взаємозв'язку мови і мовлення з ігровою діяльністю. Науковець відводить особливу роль ігровій діяльності: «гра дитини – це найвідповідніша дошкільному дитинству форма організації

життєдіяльності, ефективний метод і засіб реалізації освітніх завдань з усіх напрямків розвитку особистості дитини» [30].

У сучасній психолого-педагогічній літературі описують чотири види гри:

- Сюжетно-рольова;
- Гра з правилами;
- Образно-рольова (хтось, щось зображує, не розвиваючи сюжету);
- Режисерська, в якій дитина одночасно є автором сюжету.

Досвід педагогів доводить, для розвитку комунікативних здібностей в старшому дошкільному віці найбільш підходить сюжетно-рольова гра.

У сюжетно-рольовій грі дитина набуває досвіду спілкування з однолітками, опановує способи взаємодії, починає усвідомлювати різний характер відношення до нього навколишніх людей і своє відношення до них. Така ігрова діяльність наближає дитину до світу дорослих, моделюючи їх стосунки. Таке моделювання - практично єдиний засіб орієнтації дітей в завданнях, мотивах і нормах діяльності дорослих, що має вирішальне значення в соціальному розвитку дитини [30].

Узяття дитиною на себе дії, яку їй виділено, характерної для ролі, спосіб її виконання, стає в грі предметом свідомості дошкільника. Дитина уперше бачить свої дії. Це можливо тільки в грі внаслідок того, що в ній дитина одночасно являється і самою собою, і кимось іншим. Її дії є одночасно і діями іншої людини. Дитина ще погано контролює свої дії, але якщо вони дані у формі дій іншої людини, вона контролює їх легше. Роль, таким чином, має істотне значення в об'єктивуванні дій дитини, вона допомагає усвідомити їх.

Численні дослідження психологів показали, що в грі діти трохи випереджають свої можливості: те, що дошкільник здатний зробити у грі, він ще не скоро зможе здійснити в неігровій ситуації.

Рольові стосунки визначаються прийнятими ролями в грі, обумовлені ними. Ці стосунки можна назвати зображуваними. В процесі

ролевих стосунків діти використовують такі важливі уміння, як позначення словом прийнятої на себе ролі і умовних дій, позначення предметів, які діти наділяють ігровим значенням і використовують для реалізації ігрового задуму (словник), формулювання думок, бажань, переживань (фразова мова) налагодження, побудова ігрової і словесної взаємодії з партнерами гри і з уявними партнерами - іграшками (діалог). Велике значення для сюжетно-рольової гри мають комунікативні навички дитини. Для виникнення цікавої змістовної сюжетно-рольової гри необхідно:

- 1) домовитися про гру;
- 2) побудувати яскравий рольовий діалог.

Коли у дітей з'являється потреба в грі, вони починають домовлятися про неї з партнером. При цьому у дітей формуються уміння взаємодіяти з однолітками, обговорювати, відстоювати свою точку зору, йти на компроміси, аналізувати судження партнера.

Беручи на себе роль в грі, дитина вимушена реагувати на дії і мовлення партнерів, пов'язаних з його роллю, тобто уміти змінювати в ході гри рольову поведінку залежно від ролі партнерів.

При вибудовуванні рольового діалогу у дітей активізується словниковий запас, розвиваються такі комунікативні навички як: уміння починати і завершувати бесіду, міняти, в залежності від думки співрозмовника, тему мовної взаємодії, підтримувати певний емоційний тон, стежити за правильністю мовної форми, активніше використовувати міміку жести.

Поступово в грі дошкільники підходять до тієї стадії її розвитку, коли на перший план виступає створення сюжетної лінії. В іграх-фантазіях, наприклад, вибудовуються за допомогою уяви і мовлення спочатку окремі події, епізоди, монологи та діалоги, а потім і колективний творчий сюжет.

До сюжетно-рольових ігор дуже близькі режисерські, в яких дитина індивідуально створює ситуації з предметами, іграшками, будь-якими неживими речами. Таким чином йде підготовка до взаємодії «дитина-дорослий», «дитина-дитина», «дитина-діти». Режисерська гра сприяє ініціативі та самостійності дошкільника, активізує мовлення та уяву, розвиває вміння спостерігати та порівнювати.

Гра виступає рушійною силою, яка спонукає дошкільника до використання необхідних для гри мовних засобів з різноманітних джерел: з досвіду спілкування з оточенням, з досвіду сприйняття художньої літератури та медіа. Організовані вихователем ЗДО заняття-ігри здійснюють вагомий вплив на розвиток мовленнєвих навичок та вмінь спілкування дошкільників.

Системою таких цікавих ігрових занять є ТРВЗ-технологія. Теорія розв'язування винахідницьких задач – захоплююча методика з розвитку пам'яті, мислення, уяви, мовлення та системно-функціонального мислення, яка максимально удосконалює процес формування комунікативної компетенції. Особливістю технології Г. Альтшуллера є те, що вона допомагає навчити дитину мислити самостійно, аналізувати, доводити власну думку, робити узагальнення та підсумки. Це, в свою чергу, є підґрунтям розвитку пізнавального потенціалу, навичок спілкування, вмінь нетрадиційно розв'язувати життєві проблеми [3].

Завдання ТРВЗ - не тільки розвивати уяву дітей, а навчити їх формулювати думку, мислити функціонально та системно, з розумінням дій, що відбуваються навколо, озброїти вихователів інструментами конкретного практичного виховання різнобічно розвиненої творчої особистості, здатної бачити і розуміти неоднозначність світу, вирішувати завдання різної складності нестандартними способами [3].

Головні принципи ТРВЗ: визначення та розв'язання суперечностей; системний підхід (вміння сприймати навколишній світ як цілісну систему

пов'язаних між собою всіх його складових); вміння вибрати оптимальний у даній ситуації резерв.

Дидактичні можливості ТРВЗ: рішення творчих завдань різної складності та спрямованості; розв'язання дослідницьких завдань будь-якої складності; систематизація знань про світ та діяльність людини; розвиток фантазії та мислення; формування якостей творчої особистості та ключових компететцій: когнитивної, креативної, комунікативної, світоглядної [3].

ТРВЗ включає в себе:

- Механізми перетворення проблеми в образ майбутнього рішення;
- Механізми придушення психологічної інерції, яка перешкоджає пошуку рішень (неординарні рішення важко знаходити без подолання наших стійких уявлень і стереотипів);

- Великий інформаційний фонд - концентрований досвід вирішення проблем [43].

Реалізуються завдання за допомогою низки методів, таких як:

- Метод контрольних запитань (МКЗ) – за допомогою відповідей на запитання діти виконують завдання, наприклад: *збільшення* – уявіть, що Дюймовочка у казці стала рости, чому?; *мініатюризація* – уявіть, що ви маєте чарівну паличку, яка може зменшувати предмети. Що б ви зменшили? Чому?; *універсалізація* – надання невластивих об'єктові частин, ознак, елементів та ін. ;

- Метод суперечності – використовуючи власний досвід, міркуючи, діти опановують вміння бачити різні сторони явища або проблеми: «Вогонь – друг, вогонь - ворог», «Сонце: добре – погано», «Користь – шкода» та ін.;

- Метод побудови моделей і створення оповідань та казок із використанням ресурсів казки з іншим кінцем - казки-оживлялки; осучаснені казки; казка-навпаки; казка-реклама; колаж з казок;

експерименти в казках; казки за змішаними образами (про неіснуючих тварин;

- Метод фокальних об'єктів (МФО) – допомагає долати психологічну інерцію, наприклад: - уявіть себе дизайнерами, треба придумати нові меблі (ляльку мрії, телефон), шляхом зміни або поліпшення зовнішнього вигляду, функцій, запозичення характеристик у інших об'єктів;

- Функціонально-вартісний аналіз (ФВА) – «Що й навіщо?», «Що можна робити з ним?», «Чим може слугувати?», «Для кого буде чим?» «Чим схожі?», «Що спільного?», «Як можна незвичайно використати олівець? Пляшку? Газету?» [43].

Такі ігрові прийоми ТРВЗ, як «Біном фантазії», «Салат з казок», «Казка по-новому», «Навпаки», «Системний оператор» (Додаток) дозволяють вихователям, застосовуючи педагогічний пошук, вчити дошкільників самостійно і разом знаходити істину. Діти вчаться доводити власну думку, створюючи системні ланцюжки, аналізувати і описувати проблему або протиріччя, будувати класифікації за ознакою. Все це сприяє розвитку комунікативних навичок.

Тож, гра, як провідний вид діяльності, позитивно впливає на взаємодію та взаєностосунки дошкільників, дозволяє зняти психологічне напруження, допомагає дітям стати більш впевненими у власних силах, сприяє покращенню спілкування з однолітками та дорослими. В процесі гри діти не тільки виконують ігрові дії, а й виявляють власне ставлення до партнерів. Така взаємодія залежить від стану сформованості мовлення дошкільників і одночасно створює умови для його становлення, лежить в основі розвитку комунікативної компетентності.

РОЗДІЛ 2

Педагогічні умови формування комунікативної компетенції дошкільників в ігровій діяльності

2.1. Сучасний стан сформованості комунікативної компетенції дошкільників

Завдання нашої роботи передбачали визначення реального стану сформованості комунікативних навичок старших дошкільників. Констатувальний етап дослідження ми проводили у закладі дошкільної освіти «Теремок» Новофедорівської сільської ради Херсонської області. Експериментом було охоплено 6 вихователів ЗДО, 35 дітей шостого та сьомого років життя, 18 дітей експериментальної та 17 осіб контрольної груп.

Аналіз роботи вихователів дав підстави констатувати: взаємодія вихователів з дітьми реалізується, в основному, через пізнавальну діяльність та недостатньою мірою спрямована на розвиток у старших дошкільників продуктивного, творчого ставлення до спілкування. В процесі спостережень було встановлено, що мало уваги приділяється створенню середовища, в якому діти систематично, в процесі ігрової діяльності розширюють активний словниковий запас, оволодівають навичками комунікативної взаємодії. Навіть, якщо дошкільнята правильно називають ввічливі слова, гречні висловлювання, описують проблемні ситуації, в процесі гри «забувають» користуватися відомими мовленнєвими моделями.

Для діагностики сформованості комунікативної компетенції старших дошкільників ми використовували висновки досліджень та методики сучасних науковців (М. Айзенбарт, А. Богуш, О. Брянська, О. Денисенко, Т. Піроженко, Г. Міронова, Н. Пахомова) [4].

Ми повністю поділяємо думку М. Айзенбарт щодо тісного зв'язку соціальної та комунікативної компетенції дошкільника, розуміння її як «здатність та готовність дитини здійснювати успішну мовленнєву діяльність, опосередковану соціальною взаємодією з дорослими та однолітками, засвоєння соціальних якостей, цінностей та знань» [2].

Відтак, структурними компонентами, за якими визначається сформованість комунікативної компетенції, є:

- Когнітивний (показниками є знання і розуміння норм спілкування з дорослими та однолітками, обізнаність в характеристиці емоційного стану співрозмовника або дійових осіб казки, розуміння ситуації спілкування);

- Емоційно-ціннісний (показники - спрямованість (гуманістична/егоїстична), вміння контролювати власні емоції та налагодити безконфліктне спілкування)

- Комунікативний або комунікативно-інтерактивний (ініціативність/пасивність, використання невербальних засобів спілкування, вміння вести діалог/полілог, встановлювати емоційний зв'язок) [2].

Для діагностики ми застосували спостереження, бесіди, обговорення та аналіз ігрових ситуацій. В ході експерименту ми отримали дані, які дозволили нам визначити рівні сформованості комунікативної компетенції старших дошкільників: високий, достатній, початковий.

Діти з *високим рівнем* сформованості комунікативної компетенції демонстрували ініціативність у ході налагодження контакту з дорослим (дивляться в очі або торкаються), встановлення емоційного зв'язку (посміхаються, шуткують, жестикулюють), позитивне ставлення до однолітків, ведення діалогу зі співрозмовником (відповідають на запитання, міркують), визначення просторових та часових характеристик ситуацій (місце, послідовність подій), правильність у визначенні емоційного стану та поведінки героїв (щирий, жадібний, злий,

турботливий, зацікавлений, здивований, працьовитий), багатий словниковий запас (потрібні в ситуації дієслова, прикметники), правильну будову речення, емоційність, силу та виразність мовлення, побудову тексту на творчому рівні.

Достатній рівень характеризувався такими показниками: ситуативність прояву ініціативи під час налагодження контакту з дорослим (рідко дивляться в очі) та встановлення емоційного зв'язку (іноді застосовують жести, майже не посміхаються), під час бесіди не висловлюють свої думки, відповідають на окремі запитання, не завжди визначають просторово-часові характеристики сюжету, не точно називають емоційний стан співбесідника або героя казки, мають невеликий словниковий запас (підбирають недостатню для ситуації кількість дієслів, застосовують однотипні прикметники), будують прості речення, виявляють недостатню виразність мовлення, створюють текст на репродуктивному рівні, іноді з порушеною логікою.

Діти з *початковим рівнем* сформованості комунікативної компетенції взагалі не бувають ініціаторами налагодження взаємодії з дорослим, не йдуть на контакт, поведуться стримано, стурбовано, під час бесіди не висловлюють свої думки, часто не відповідають на запитання, не можуть схарактеризувати поведінку та емоційний стан персонажів, виявляють обмеження словникового запасу - добирають дієслова та прикметники, що не відповідають зображеній на малюнку ситуації, демонструють порушення побудови речень – просто перераховують предмети на малюнку, непослідовно розташовують граматичні одиниці речення, не можуть скласти зв'язну розповідь на задану тему, не цікавляться творчим процесом складання фантастичних сюжетів в іграх, негативно ставляться до однолітків.

Когнітивний компонент сформованості комунікативної компетенції старших дошкільників ми досліджували за допомогою методики, розробленої О. Брянською та адаптованою Н. Бабич [4].

Запропонована методика допомагає визначити реальний рівень соціально-комунікативної компетенції вихованців, узнати культурний та виховний потенціал родини.

Дітям старшого дошкільного віку пропонують 4 серії завдань.

Завдання 1. Ввічливі слова

Мета: виявити знання дитини про ввічливість.

Методика. Дошкільника просять дати відповіді на такі питання:

1. Яку людину називають гречною?
2. Які ввічливі слова ти знаєш?
3. Як ти думаєш, чому їх називають «чарівними»?

Обробка й інтерпретація результатів:

Високий рівень (3 бали) – повністю виконав завдання.

Достатній (2 бали) – впорався з допомогою вихователя.

Початковий (1 бал) – уявлення слабкі, недостатньо сформовані.

Завдання 2. Злови добре слово

Мета: визначити розуміння та наявність у словнику дошкільника формул мовного етикету.

Методика. Дитині дають інструкцію: «Зараз ти почуєш речення, в яких «сховалися» ввічливі слова. Якщо ти «зловиш» таке слово, поклади фішку». Дітям пропонувалися фрагменти текстів, де використовувалися такі слова: «На добраніч», «Щиро дякую», «Вельмишановний сусіде», «Дозвольте звернутися», «На все добре» та ін.

Обробка й інтерпретація результатів:

Високий рівень (3 бали) – з 10 заданих пропозицій впорався з усіма.

Достатній (2 бали) – 6-7 пропозицій.

Початковий (1 бал) – менше 5 пропозицій.

Завдання 3. Історії

Мета: визначити вміння підбирати відповідно до ситуації формулу мовного етикету.

Методика. Дошкільнику дають інструкцію: «Зараз я буду розповідати історію про хлопчика Сергія і дівчинку Марусю. Під час розповіді буду показувати малюнки. Ти уважно слухатимеш і дивитимешся. Я хочу, аби ти допоміг мені розповідати: за Сергія і Марусю говорити слова ввічливості». Далі обговорюють ситуацію спілкування, основні умови для мотивації висловлювань.

Ситуації:

1) Прохання «Йде заняття з аплікації. Дітям треба зробити вітальну листівку для мами. Сергію потрібен блакитний папір, щоб вирізати хмарки (мотивування). Як Сергій може попросити (мета) папір у Марусі (адресат)? Як сказати іншими словами?»

2) Привітання «Вранці (час) діти приходять в дитячий садок (місце, обстановка) і вітаються з вихователькою, один з одним, з батьками інших дітей. Як вони можуть привітатися (мета)? Що можна сказати ще?»

Завдання 4. Спостереження

Мета: виявити вміння самоконтролю поведінки, слухання і розуміння партнера спілкування, ставлення до неетичних виразів.

Методика. Спостереження за спілкуванням дитини з однолітками.

План спостереження:

- Як дитина вступає у спілкування з однолітком (пропонує свої правила гри, погоджується із запропонованими).

- Чи вміє слухати співрозмовника і спокійно висловлювати свою думку.

- Чи вміє вибирати потрібний тон, жести, міміку.

- Як розміщується по відношенню до співрозмовника (боком, спиною).

- Чи вміє контролювати себе в спілкуванні з однолітками.

- Чи вміє розуміти емоційний настрій співрозмовника і чи висловлює своє ставлення.

- Як дитина висловлює своє ставлення до неетичних виразів співрозмовника.

Виділяють три рівні розвитку комунікативної компетентності.

Початковий рівень (1 бал) – дошкільник майже не використовує в мовленні слова ввічливості або використовує після нагадування, інколи невірно. У спілкуванні дитина виявляє агресію, нестриманість, нав'язує свою думку, вступає в конфлікти або, поводить себе пасивно.

Достатній рівень (2 бали) – вихованець завжди вживає елементарні слова мовного етикету, але рідко користується ними у взаємодії з однолітками. Не завжди контролює поведінку. Невербальні засоби комунікації розвинені недостатньо.

Високий рівень (3 бали) – демонструє ініціативу в створенні спільної комунікативної діяльності. Мовлення емоційне, інтонаційно забарвлене. Добре володіє мімікою та жестами. Самостійно вживає формули мовного етикету адекватно ситуації комунікації. Виявляє нетерпимість до неетичних виразів співрозмовника [4].

Для визначення рівня сформованості емоційно-ціннісного компоненту, ми пропонували дітям запитання, щоб зрозуміти, чи вміють вони безкофліктно спілкуватися: «Як тобі подобається грати: одному чи з товаришами?», «Як ти запрошуєш до гри друзів?», «Що означає «всі грають за правилами?», «Що можна зробити, щоб у грі була злагода?», «Що ти вчиниш, якщо твій друг не зрозумів правил гри?», «Якщо ти помилився внаслідок непорозуміння, що зробиш?».

В ході опитування ми звертали увагу на те, як дитина міркує, наскільки повні відповіді дає. Тож, 3 бали (високий рівень) отримали діти, які дали розгорнуті, змістовні відповіді, охоче ділилися думками, міркували. 2 бали (достатній рівень) визначився у дошкільників, які відповідали неохоче, коротко, за допомогою вихователя, не дотримуючись норм. 1 бал (початковий рівень) отримали дошкільнята, які не змогли відповісти, не розуміли змісту бесіди.

Комунікативно-інтерактивний компонент реалізується у сумісній діяльності – іграх, довільному спілкуванні та виконанні завдань.

Спостереження за старшими дошкільниками в сумісній діяльності дозволили зробити наступні висновки:

1. Деякі дошкільники пропонують власну мету і в процесі гри наполягають на ній, виявляють агресію стосовно інших дітей («Треба будувати палац. Я так сказав! Не подобається - іди геть!»).

2. Під час спілкування відмовляються від запропонованих правил гри, нав'язують власні, постійно сперечаються, роблять всім зауваження. В разі невиконання іншими їхніх вимог – реагують неадекватно.

3. Деякі дошкільники пропонують тему гри, або складання сюжету казки, самі не беруть участь у процесі, спостерігають за іншими.

4. Діти з заниженою самооцінкою, тривожні, стурбовані, взагалі не беруть участі у діалогах, розподілі ролей в грі, створенні правил або сюжету гри. Під час виконання завдань хвилюються, задають питання «Як треба?», «Що потім?», не можуть самостійно вирішити задачу або розв'язати проблему, підкоряються іншим.

У взаємостосунках з іншими дітьми велика кількість дошкільників бачать в однолітках конкурентів, спрямовані на себе, на власні потреби («Не торкайся мого стола. Ти заважаєш. В мене через тебе нічого не виходить»). Цікавість до діяльності інших дітей носить епізодичний характер, більшість дошкільників доводить власну думку за допомогою сили, крику; не вміють вислухати, не погоджуються з думкою інших («Не треба мені казати, як малювати! Я сам знаю краще!», «Не торкайся мого будинку – а то я зараз все зламаю!»).

Спостереження за довільним спілкуванням дошкільників [4] дали можливість визначити характер спілкування дитини, спрямованість, вміння розпочати бесіду та підтримувати спілкування за допомогою різних засобів – питань, емоційної забарвленості, невербальних прийомів.

Ми на цьому етапі використовували таблицю О. Денисенко (Таблиця 2.1) [25].

Таблиця 2.1

Критерії та рівні мовленнєвої комунікації за О.Денисенко

Критерії оцінки довільного спілкування	Оцінка в балах	Рівень мовленнєвої комунікації
Дитина активна у спілкуванні, вміє слухати та розуміти, спілкується відповідно до ситуації, легко іде на контакт, ясно і послідовно висловлює власні думки, використовує слова ввічливості, норми мовного етикету.	3	Високий
Дитина слухає та розуміє мову, підтримує бесіду, коли їй цікаво. Буває неуважна, не завжди доречно виражає свої думки та чітко передає зміст. Рідко користується формами мовного етикету.	2	Достатній
Дитина не спілкується з дітьми та дорослими або чує тільки себе, наполягає на своєму баченні ситуації, колективна діяльність їй не подобається. Перевагу в грі надає маніпуляціям з предметами.	1	Початковий

Попередня діагностика дала можливість констатувати: в обох групах – експериментальній та контрольній вирізняються дошкільники, які мають труднощі, бар'єри у спілкуванні. Це діти з емоційними порушеннями, вони мають агресивні реакції, виявляють негативізм, не володіють нормами спілкування. Також визначено групу дітей з високим рівнем тривожності та невпевненості.

Для вивчення сформованості комунікативних навичок в процесі спільної ігрової діяльності та взаємодії, ми використовували методику «Рукавички» [45].

Двом дітям пропонувалося по одному малюнку рукавички, які треба було прикрасити так, щоб вони утворили пару, були однаковими.

Спочатку треба було домовитися про візерунок, а потім починати малювання.

Кожній дитині було надано однаковий набір олівців. Аналіз результатів проходив за наступними показниками:

- Продуктивність спільної діяльності оцінюється за ступенем схожості орнаменту на рукавичках;

- Вміння дійти згоди, здатність доводити думку, аргументувати точку зору;

- Взаємоконтроль: чи помічають помилки один одного, як реагують на них;

- Взаємодопомога у процесі малювання;

- Емоційне ставлення до спільної діяльності: позитивне (із задоволенням та цікавістю), нейтральне (працюють тому, що вихователь наказав), негативне (сваряться, ігнорують думки один одного).

Рівні продуктивності спільної діяльності:

Початковий рівень – у візерунках чітко простежуються відмінності або зовсім немає схожості. У процесі роботи діти не змогли або не захотіли домовитися та дійти згоди, кожна дитина наполягала на своєму варіанті декору;

Достатній рівень – частково спостерігається схожість, деякі ознаки збігаються (форма, колір деталей орнаменту), але наявні грубі відмінності;

Високий рівень – рукавички однакові, або дуже схожі. Діти активно обговорювали можливі варіанти візерунку, форми і кольору деталей, техніку розмальовування. В процесі роботи порівнювали результат, координували дії, разом оцінювали підсумок.

Аналізуючи роботи пар дошкільників, ми побачили, що і в експериментальній, і в контрольній групах діти, в основному, показали початковий та достатній рівень сформованості комунікативних навичок в процесі спільної діяльності. Більшість з дошкільників наполягали на

своєму, не слухали пропозицій товариша, отже вони не знають і не вміють будувати взаємодію, працювати в команді. Тривожні, невпевнені у власних силах діти мовчки виконували те, що запропонував партнер, не захищали власних ідей, демонстрували байдужість.

Результати констатувального експерименту ми зафіксували в таблиці 2.2.

Таблиця 2.2

Результати констатувального експерименту

Критерії	Когнітивний		Емоційно-ціннісний		Комунікативно-інтерактивний	
	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ
Рівні						
Високий	28,7%	27%	21,4%	22,2%	15,9%	16,5%
Достатній	27,9%	27,9%	44,8%	43,8%	36,2%	35,2%
Початковий	43,4%	45,1%	33,8%	34%	47,9%	48,3%

Результати діагностики виявили недоліки сформованості комунікативної компетенції старших дошкільників. Ми побачили, що навіть, коли діти демонструють знання норм спілкування, розповідають про ввічливі слова для використання в різних ситуаціях, у взаємодії з однолітками і дорослими не завжди проявляють емоції, зацікавленість, не вміють домовлятися з партнером, підтримувати діалог, або стати ініціатором спілкування.

Велика кількість дошкільників (19%ЕГ та 22%КГ) відчують сором'язливість, дискомфорт, байдужість у комунікативній діяльності. В них спостерігається занижена самооцінка, пасивність, страх перед невідомим; такі діти не проявляють ініціативу, відмовляються від власних інтересів і потреб, підкоряються більш активним дітям. На питання «Чому не граєш з дітьми?» відповідають: «Не хочу», «Не цікаво».

Також виділилася група егоцентричних дітей (24,5% ЕГ та 23,8%КГ), які наполягають тільки на власній думці, не враховують бажання інших,

не вміють співпереживати, негативно ставляться до оточуючих, виявляють негативізм стосовно партнеру по спілкуванню, не вміють створити умови для взаємодії, використовують у мовленні ненормативну лексику. Деякі з них, відповідаючи на питання «Як це можна сказати по-іншому?», говорять, що саме так розмовляють дорослі. Зрозумілою стає проблема сімейного виховання, культури і цінностей батьків та взаємин у родині.

Все, зазначене вище, спонукало нас до пошуку шляхів подолання наявних негативних тенденцій у формуванні комунікативної сфери дошкільнят. Оскільки освітній процес в ЗДО будується за програмою «Дитина», використовуючи її змістовий потенціал і удосконалюючи виховне поле, маємо всі передумови успішного подолання суперечностей, які було виявлено.

Спільна для педагогів і батьків мета – виховання розвиненої грамотної особистості дошкільника, здатної адаптуватися в сучасних умовах та будувати плідну взаємодію – може бути реалізована, на нашу думку, за конкретних педагогічних умов, які описані в наступному розділі.

2.2. Рекомендації педагогам до створення комунікативного середовища в ігровій діяльності дошкільників

Виходячи з того, що існують певні суперечності між бажаним рівнем соціально-комунікативного розвитку дитини-дошкільника і тим, що є в реальності, та враховуючи окреслені нами труднощі формування комунікативної компетенції вихованців ЗДО, нами були визначені педагогічні умови, за яких розвиток дошкільників набуде ефективності.

Ми виходили з розуміння того, що мовленнєва комунікація – це особливий процес, який залежить від багатьох чинників. Оточення дитини відіграє першочергову роль, оскільки підрастаюча особистість

навчається всього на прикладі батьків, педагогів, однолітків. Важливо, щоб з раннього віку дитина виховувалася і зростала в умовах діалогу, чула чітке, правильне мовлення. Значущі дорослі, які щоденно демонструють компетентне спілкування – взірець для дитини. Мовленнєві та соціальні норми, стиль взаємодії дошкільник сприймає як природні речі та будує на їх основі власний стиль спілкування.

Тож, першою умовою формування комунікативної компетенції дошкільників ми визначили *Створення гуманістично спрямованого розвивального середовища ЗДО на основах діалогу та суб`єкт-суб`єктної взаємодії всіх учасників педагогічного процесу.*

Друга умова полягає в усвідомленні пріоритету ігрової діяльності як методу пізнання дійсності дошкільниками – *систематичне включення старших дошкільників в активну ігрову діяльність з дорослими та однолітками.* Саме гра, на відміну від занять з теорії, дозволяє дитині дошкільного віку оволодіти за короткий час основами культури, соціальних цінностей, комунікативними навичками. Велика кількість різноманітних ситуацій у грі приваблює дитину і дозволяє активно виявляти попередній досвід, характер, навички спілкування, творчі здібності. В ігровій діяльності накопичується досвід спілкування у взаємодії: діти навчаються будувати стосунки, доводити власну думку, узгоджувати дії з партнерами, знаходити компроміс, враховувати емоційний стан та думки інших, використовувати ввічливі слова та нормативні мовленнєві моделі (прохання, вітання, вдячність, вибачення та ін.).

Цілеспрямоване педагогічне керівництво ігровою діяльністю – третя умова оптимізації процесу формування комунікативної компетенції старших дошкільників. Компетентний педагог, спостерігаючи за дітьми, аналізує характер їхньої взаємодії та може вчасно підтримати, надати допомогу, активізувати та стимулювати вихованців. Якщо вихователь бачить відтворення дітьми негативного стилю спілкування (який,

можливо, є природнім для родини), втручання педагога має спрямувати гру в інше русло. Аналіз спостережень за вихованцями в ігровій діяльності дає можливість педагогові визначити спільну виховну мету, конкретні проміжні завдання та спланувати подальші дії з урахуванням індивідуальних особливостей дошкільників.

Для подолання негативних тенденцій у комунікативній сфері старших дошкільників, нами було розроблено систему ігор, які сприятимуть ефективному формуванню навичок спілкування з оточуючими. Робота з дошкільниками має проводитися за такими напрямками:

- Відпрацювання навичок розуміння себе, дорослих, однолітків та взаєностосунків між людьми;
- Оволодіння навичками ефективного активного слухання;
- Розширення можливостей встановлення та підтримки контакту в різних ситуаціях спілкування;
- Активізацію творчого та пізнавального потенціалу;
- Зняття комунікативних бар'єрів.

Важливою передумовою розвитку комунікативної компетенції дошкільника в ігровій діяльності вважаємо дотримання педагогами таких принципів:

- Принцип вільного вибору (дитина має обрати той вид діяльності, який їй до вподоби);
- Принцип діяльності (кожне завдання має включати практичні дії);
- Принцип відкритості та творчості (кожне ігрове завдання має декілька правильних рішень);
- Принцип зворотного зв'язку (вихователь контролює, супроводжує та корегує за потреби процес формування комунікативної компетенції систематично).

Ми зосередили увагу на дидактичних іграх (з правилами), режисерських, іграх ТРВЗ-технології та аналізі проблемних ситуацій.

Дидактичні ігри позитивно впливають на розвиток діалогічного спілкування дошкільників, якщо вихователь, як ініціатор взаємодії, звертає увагу і на засвоєння пізнавального змісту, і на форми спілкування дітей один з одним. Згодом дошкільники можуть керувати такими іграми без допомоги дорослого. Правила, які використовуються у дидактичних іграх, допомагають партнерам домовитися, почути один одного, пропонувати уточнення, давати доручення, висловлювати згоду, аргументувати незгоду, міркувати вголос, відповідати партнерові. Так, гра «Мовленнєва карусель» має на меті збагатити досвід дошкільників у комунікативній діяльності та спілкуванні за правилами. Правила такі: діти тримаються за обруч, ходять по колу під музику, та промовляють слова:

Діти ми усі веселі!

Помчимо на каруселі!

Карусель ти зупиняй,

Швидко відповідь давай!

Потім дошкільник, якого назвав Ведучій (з числа дітей), має взяти з куточку улюблену іграшку і розказати про неї (яка вона, як називається, з якого матеріалу зроблена, чому подобається та ін.). Звертання і відповіді дітей мають бути у ввічливій формі [34].

Режисерські ігри дають можливість дошкільникам збагатити активний словниковий запас, навчитися вести діалог, застосовувати акторські вміння та творчі здібності, сприяють успішній соціалізації. Цінним є те, що в таких іграх поєднуються репродуктивні репліки та слова, які дитина придумала самостійно і додала емоційної привабливості.

Наведемо приклад такої гри. «За мотивами казки» - гра, де діти отримують завдання переказати знайому казку (можна в особах) з опорою на предмети. Поступово завдання ускладнюється завданням розвинути сюжет з новим персонажем. Для цього діти мають уважно слухати один

одного, враховувати точку зору товариша. Вихователь допомагає дітям будувати ланцюжок подій. Кожний, хто бажає – бере участь в обговоренні, доводить власну думку щодо версії розвитку сюжету.

Ігри, які ми взяли з ТРВЗ-технології, є універсальним інструментом розвитку комунікативних здібностей дошкільника, оскільки в них використовуються знання та досвід, отримані на різних заняттях, в різних ситуаціях. Одночасно дошкільники розвивають мовлення, аналітичні навички, системне та функціональне мислення.

Наведемо приклад таких ігор.

«Чарівний магазин іграшок» - гра, яка передбачає розігрування ролей (продавець – покупець) і одночасно виконання завдань-інсценувань: за допомогою іграшок дитина має показати сценку, а решті вихованців треба: а) вгадати, з якої казки фрагмент, б) помітити можливі зміни та невідповідності, в) продовжити казку, закінчити по-своєму та ін.

Гра «Фантастичні гіпотези» вчить дошкільників міркувати та «вмикати» досвід, фантазію, уяву, формулювати судження. Вихователь пропонує дітям подумати і сказати: що могло би бути, коли б.....

Всі люди народжувалися крилатими?

Тварини могли розмовляти?

В дитячий садочок завітав слон?

Зник місяць?

На всій планеті зникли кольори?

Комахи збільшилися у розмірі?

Діти із задоволенням шукають відповіді, доводять власну думку, фантазують та міркують.

Удосконалення навичок етичного спілкування та активного словника дошкільника відбувається у грі «Добре-погано». Вихователь демонструє епізоди з оповідань, казок, проблемні ситуації з життя, а діти мають визначити, хто вчинив добре, хто погано, чому так вийшло, що

відчували герої, як можна було би вчинити по-іншому та ін. Дошкільники мають аргументувати відповіді, пояснити свою думку.

Багато ігор технології ТРВЗ «Так-ні», «Що було б, якби...?», «Невідома планета» та ін. не мають сюжету і спрямовані на розв'язання певної задачі. Але зміст цих ігор тісно пов'язаний з уявленнями дошкільників про оточуючий світ і базується на завданнях мовленнєвого та комунікативного розвитку [43].

В завданнях на розв'язання комунікативної задачі, діти реалізують власний потенціал і за допомогою вихователя навчаються новим стратегіям у спілкуванні. До прикладу, гра «Розв'язуємо проблему». Педагог звертається до дітей по допомогу: «На вашу думку, як краще звернутися..., сказати..., привітатися... та ін.?» у такій ситуації:

а) Ти прийшов у нову групу. Привітайся, розкажи про себе;

б) Ти побачила, як твоя подруга відбирає іграшку у малюка. Що скажеш їй?

в) Вчора ви з мамою посварилися. Як вибачитися, помиритися?

г) Ти прийшов до бабусі і дідуса в гості, дуже хочеш їсти. З чого почнеш бесіду?

д) Твій друг вперше запросив тебе у гості. Як привітаєшся з його батьками?

Важливим є обговорення дітьми відповідей товаришів та узагальнення міркувань.

Наш комплекс ігрової діяльності складається з різних ігор, які розподіляються за способом організації: з вихователем, з однолітками (парні та групові), самостійні.

Комплекс ігор, спрямований на розвиток комунікативної компетенції дошкільників (Таблиця 2.3).

Таблиця 2.3

Комплекс ігор, спрямований на розвиток комунікативної компетенції

№	Назва гри	Мета	Спосіб організації
1.	Сюжетно-дидактичні: «В магазині», «День народження», «Фотоательє», «Ветеринарна клініка», «Мовленнєва карусель»	Формувати вміння ділитися власним задумом, відстоювати думку, пропонувати план гри. Вчити слухати і чути, розуміти пропозиції партнерів.	Групова робота
2.	Словесні (ТРВЗ): «Так-ні», «Відгадай героя!», «Інтерв'ю», «Крокодил», «Розв'язуємо проблему».	Формувати системне та структурне мислення, вчити формулювати правильно питання, конструювати діалог, розвивати активний словниковий запас.	З вихователем
3.	З конструктором «Лего», мозаїкою, танграмом: «Палац Чарівника», «Візерунок для рушника», «Геометричний орнамент»	Формувати вміння працювати разом, орієнтуватися на спільну мету, розвивати навички позитивної взаємодії.	Робота в парі
4.	На розвиток емоційно-ціннісного компоненту: «Подаруй посмішку», «Рожеві окуляри», «Я – Фея Настрою», «Привітання без слів», «Подарунок другу», «Мімічна гімнастика»	Формувати емпатійні почуття, вміння визначати емоційні стани, збагачувати досвід використання позитивних емоцій стосовно товариша, інтересу та бажання спілкуватися.	Групова робота
5.	На розвиток навичок спільної роботи: «Пазли», «Відгадай на дотик», «Я знаю 5 ...», «Разом загадаємо-разом відгадаємо»	Вчити орієнтуватися на партнера в грі, звертатися до нього ввічливо, доповнювати один одного, вільно та щиросердно спілкуватися в процесі взаємодії.	Робота в парі

Продовження таблиці 2.3

6.	Театралізовані: вікторина «Українські казки», вистава «Весняне свято», етюди «Пригощаю смаколиками», «Гойдалки», «Посварилися», «Подружилися».	Закріпити вміння доречного використання вербальних і невербальних засобів, різних форм вітання, допомогти усвідомити, що однакові жести можуть розумітися різними людьми по-різному.	З вихователем
7.	Ігрові монолози (розвиток емпатії): «Я-стара іграшка», «Я – новенький чайник», «Я- цуценя», «Я- куц	Розвивати вміння співпереживати, відчувати почуття інших, активізувати монологічне мовлення, вміння застосовувати	З вихователем

	щипшини», «Невідома планета».	«Невідома планета».	синоніми, порівняння, метафори.	
8.	Ігрові монологи: «Зателефонуй другові», «Загубився», «Житель Землі – Марсіанину», «Зателефонуй лікареві», «Допоможи бабусі», «Заказ таксі»		Вчити формулювати думку чітко, відповідно до ситуації, використовувати норми мовленнєвого етикету	Самостійно
9	Народні рухливі ігри: «Коровай», «Де були – не скажемо, що робили - покажемо!», «Відгадай професію»		Збагачувати знання дітей про народні традиції спілкування, вчити невербальним засобам спілкування.	Групова робота
10	Режисерські ігри: «Звірі запрошують на Свято Весни», «Зустріч на спортивному майданчику», «За мотивами казки».		Розвивати вміння радитися, домовлятися про зміст та план майбутньої діяльності, аналізувати розподіл ролей, використовувати індивідуальні особливості партнера	Групова робота

Запропоновані ігри були систематизовані таким чином, що у наступній використовувалася і закріплювалася інформація та вміння, які отримали діти у попередній грі. Професійний супровід ігрової діяльності старших дошкільників допомагає ознайомити дітей з правилами поведінки у взаємодії з дорослими та ровесниками, які з часом привласнюються дитиною і стають основою навичок спілкування, необхідних для життя.

ВИСНОВКИ

В ході проведеного дослідження ми дійшли наступних висновків:

1. Теоретичний аналіз науково-педагогічних літературних джерел засвідчив зростання інтересу широкого кола науковців до проблеми формування комунікативної компетенції дошкільників. У роботах українських авторів А. Богуш, Н. Бабич, Т. Пироженко, О. Квас, О. Запорожець, І. Луценко, Т. Пироженко, Н. Гавриш, О. Кононко, М. Лісіної, М. Вашуленка, О. Хорошковської, А. Гончаренко, А. Аніщук, М. Айзенбарт та ін. наголошується на пріоритетності розвитку комунікативно-мовленнєвої діяльності, оскільки вона є основою успішного освоєння дітьми життєвого простору.

У Базовому компоненті дошкільної освіти, в освітній Програмі для дітей від 2 до 7 років «Дитина» найважливішою педагогічною задачею сучасного дошкільного закладу є навчання дітей науки життя, турбота про життєздатність дитини, збагачення її навичками практичної діяльності на основі компетентнісного підходу.

Компетенції сьогодні стали реальними чіткими вимогами до оволодіння дошкільниками комплексом знань, ставлень і рис характеру, досвіду діяльності успішної соціалізованої особистості. Поняття «комунікативна компетенція дошкільників» трактується М. Айзенбарт як «здатність дитини комплексно застосовувати мовні і немовні засоби з метою комунікації, ініціативність спілкування в конкретних соціально-побутових та ігрових ситуаціях, уміння планувати і організовувати різні види ігор, відповідно до їх структури, дотримуватися ігрового партнерства і рольових способів поведінки, норм та етикету спілкування у процесі гри» [2].

Вченими та педагогами-практиками доведено: головні причини, які призводять до недостатньої сформованості комунікативної компетенції дошкільника такі:

1) соціальні – недостатня суб'єктна взаємодія з членами родини та іншими людьми, неефективний стиль спілкування з боку батьків (гіперопіка, авторитарний та ін.), відсутність досвіду відповідної до віку діяльності, ворожість по відношенню до дитини та ін.;

2) педагогічні: – авторитарний і ліберальний стилі спілкування вихователя з дітьми, відсутність оптимальної зміни видів діяльності дітей дошкільного віку (самостійній ігровій діяльності);

3) психологічні: – індивідуальні особливості психіки дитини.

2. Гра – особливий вид діяльності, який посідає найважливіше місце в розвитку дітей дошкільного віку і тісно пов'язаний з процесом формування комунікативної компетенції.

Найяскравіше комунікативні навички виявляються під час доведення дитиною власної думки, роз'яснення правил гри, виконання певних ролей. Саме в грі відбувається засвоєння соціальних зав'язків та стосунків, добре розвиваються всі психічні процеси.

Засобом реалізації завдань комунікативного розвитку особистості дошкільника вважаємо сюжетно-рольові, дидактичні, образно-рольові, режисерські та ігри технології ТРВЗ.

3. Для діагностики сформованості комунікативної компетенції старших дошкільників ми застосовували висновки досліджень та методики сучасних науковців М. Айзенбарт, А. Богуш, Н.Бабич, О. Денисенко, Т. Піроженко, Г. Міронової, Н. Пахомової.

Структурними компонентами, за якими визначається сформованість комунікативної компетенції, є

- Когнітивний (показниками є знання і розуміння норм спілкування з дорослими та однолітками, обізнаність в характеристиці емоційного стану співрозмовника або дійових осіб казки, розуміння ситуації спілкування);

- Емоційно-ціннісний (показники - спрямованість (гуманістична/егоїстична), вміння контролювати власні емоції та налагодити безконфліктне спілкування);

- Комунікативний або комунікативно-інтерактивний (ініціативність/пасивність, використання невербальних засобів спілкування, вміння вести діалог/полілог, встановлювати емоційний зв'язок).

Констатувальний експеримент окреслив проблеми та недоліки у формуванні комунікативної компетенції дошкільників. Велика кількість дошкільників експериментальної та контрольної груп залишаються на початковому рівні. Такі діти знають деякі правила спілкування, мовленнєві норми, але не використовують їх у спільній грі, взаємодії на заняттях та прогулянках. В комунікативній діяльності з однолітками та дорослими не завжди проявляють зацікавленість, емоції, не вміють цивілізовано підтримувати діалог, дослухатися та поділяти думку товариша. Справжнє занепокоєння викликали діти, які у спілкуванні відчують страх, сором'язливість, дискомфорт.

4. Зазначене вище спонукало нас до обґрунтування умов та шляхів оптимізації розвитку комунікативних навичок дітей дошкільного віку.

Ми вважаємо, що формування комунікативної компетенції дошкільників набуде ефективності за таких умов:

1) *Створення гуманістично спрямованого розвивального середовища ЗДО на основах діалогу та суб`єкт-суб`єктної взаємодії всіх учасників педагогічного процесу.*

2) *Систематичне включення старших дошкільників в активну ігрову діяльність з дорослими та однолітками.*

3) *Цілеспрямоване педагогічне керівництво ігровою діяльністю.*

Використання комплексу ігор для розвитку комунікативної компетенції дошкільників, запропонованих нами, сприяє кращій організації комунікативного простору у групі, урізноманітнює форми

організації комунікативної взаємодії дітей на різних етапах навчально-виховної роботи педагога (заняття, розваги, прогулянки, ігрова, трудова, соціально-побутова діяльність).

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Айзенбарт М. Ігрова діяльність у контексті соціально-комунікативних умінь старших дошкільників [Електронний ресурс] / М. Айзенбарт // Актуальні питання гуманітарних наук.– Дрогобич, 2014. – Вип. 9. - С.68-73 - Режим доступу: <http://dsru.edu.ua/hsci/wp-content/uploads/2017/12/009-10.pdf>.
2. Айзенбарт М. М. Формування соціально-комунікативної компетенції старших дошкільників як педагогічна проблема: дис. канд. пед. наук: 13.00.03 [Електронний ресурс] / М. М. Айзенбарт – Одеса, 2016. – 274 с. – Режим доступу: <https://pdpu.edu.ua/doc/vr/aizenbart/dis.pdf>
3. Альтштулер Г.С. Как стать гением: Жизненная стратегия творческой личности / Г.С. Альтштулер, И.М. Верткин – Минск, 1994. – 497 с.
4. Бабич Н. Формування комунікативних навичок у старших дошкільників з порушеннями зору та інтелекту: дис. канд. пед. наук: 13.00.03 [Електронний ресурс] / Н. Бабич – Київ, 2016. – 242 с. - Режим доступу: http://ispukr.org.ua/articles/16/16122712_d_old.pdf
5. Базовий компонент дошкільної освіти [Електронний варіант] / Науковий керівник: А. М. Богущ, дійсний член НАПН України, проф, д-р пед. наук; Авт. кол-в: Богущ А. М., Беленька Г. В., Богініч О. Л., Гавриш Н. В., Долинна О. П., Ільченко Т. С., Коваленко О. В., Лисенко Г. М., Машовець М. А., Низковська О. В., Панасюк Т. В., Піроженко Т. О., Поніманська Т. І., Сідельнікова О. Д., Шевчук А. С., Якименко Л. Ю. - К.: Видавництво, 2012. – 26 с. – Режим доступу: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/doshkilna/bazovij-komponentdoshkilnoyi-osviti-na-sajt-ostatocnij.pdf>
6. Бех І. Виховання особистості. У двох книгах. Книга друга. Особистісно орієнтований підхід: науково-практичні засади / І. Бех. – К.: Либідь, 2003. – 344 с.

7. Бібік Н.М. Компетентнісний підхід: рефлексивний аналіз застосування / Н.М. Бібік // Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи: Бібліотека з освітньої політики / [під загальною редакцією О.В. Овчарук]. – К.: «К.І.С», 2004. – С. 47 – 52.
8. Білан О. Розповідання за ілюстраціями. Старший дошкільний вік / О. Білан. – К.: Шк. Світ, 2011. – 128 с.
9. Богуш А. М. Змістова характеристика видів мовленнєвої компетенції дошкільників / А. М. Богуш // Наука і освіта, 1998. – № 1–2. – С. 17.
10. Богуш А. М. Мовленнєво-ігрова діяльність дошкільників: мовленнєві ігри, ситуації, вправи: навч.-метод. посіб. / А. М. Богуш, Н. І. Луцан. – К.: Слово, 2008. – 256 с.
11. Богуш А. М. Теоретичні й методологічні засади формування мовленнєвої компетенції дошкільника / А. М. Богуш // Педагогіка і психологія, 2000. – № 1. – С. 5-10.
12. Богуш А. М., Гавриш Н. Оптимізація мовленнєвої роботи з дітьми в розвивальному середовищі дошкільного навчального закладу / А.М. Богуш, Н. Гавриш // Дошкільне виховання, 2012. - №10. – с. 5 – 9.
13. Богуш А.М. Мовленнєвий портрет п'ятирічної дитини / А.М. Богуш // Дошкільне виховання, 2013. - №7. – С. 6 – 10.
14. Божович Л. И. Проблемы формирования личности [Под редакцией Д.И. Фельдштейна] / Л. И. Божович. – М.: Издательство «Институт практической психологии»; Воронеж : НПО «МОДЭК», 1997. – 352 с.
15. Бутрім В. Грамоти навчатися – все одно що гратися / В. Бутрім. – К.: Ред. Загальнопед. Газ., 2005. – 112 с.
16. Використання методів ТРВЗ// Дитячий садок.- 2008 - № 36 – с. 20.
17. Вільна енциклопедія Вікіпедія [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://uk.wikipedia.org/wiki/>.

18. Волкова Н. П. Професійно-педагогічна комунікація: навч. посіб. / Н. П. Волкова. – К.: ВЦ «Академія», 2006. – 256 с.
19. Выготский Л.С. Педагогическая психология / Под ред. В.В. Давыдова / Л.С. Выготский – М.: Педагогика, 1999. – 480 с.
20. Гальперин П.Я. Введение в психологию / П.Я. Гальперин – М.: Изд-во МГУ, 1976. – 150 с.
21. Гафитулин М.С . Адаптивная Теория Решения Изобретательских задач (АТРИЗ) / М. С. Гафитулин // Технологии творчества. – 1998. – №2. – С . 40-43
22. Гин А. А. Приемы педагогической техники / А. А. Гин. – Гомель, 1999. – 88 с. 3. Павленко А. О. Гармонійний розвиток дитини через казку / А. О. Павленко. – Х.: Вид. група «Основа», 2010. – 112 с.
23. Гудзик І.П. Українське слово: Дидактичні матеріали з розвитку мовлення / І.П. Гудзик – 2-ге вид. – К.: Освіта, 1998. – 144 с.
24. Дем'яненко С.П. Формування мовленнєвого поняття тексту у дітей шестилітнього віку / С.П.Дем'яненко // Поч. школа. – 2003. – № 7. – С. 10-14.
25. Денисенко О. Розвиток навичок комунікабельності дітей дошкільного віку [Електронний ресурс] / О. Денисенко – Черкаси: ЧОППОП ЧОР, 2012. – 32 с. – Режим доступу: <http://library.ippro.com.ua/attachments/article/244/Комунікабельність%20інклюзії%20дошкільнят.pdf>
26. Дитина: Освітня програма для дітей від двох до семи років [Електронний ресурс] / наук. кер. проекту В.О. Огнев'юк ; авт. кол.: Г.В. Беленька, О.Л. Богініч, Н.І. Богданець-Білоskalенко [та ін.] ; наук. ред.: Г.В. Беленька, М.А. Машовець ; Мін. осв. і науки України, Київ. ун-т ім. Б. Грінченка. - К.: Київ. ун-т ім. Б. Грінченка, 2016. – 304 с. - Режим доступу: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/programy-rozvytku-ditey/osvitnya-programa-ditina-nmc.pdf>

27. Дичківська І. М. Інноваційні педагогічні технології: Навч. Посіб / І. М. Дичківська. – К. : Академвидав, 2004. – 352 с.
28. Дошкільна лінгводидактика. Хрестоматія / [Упор. А. М. Богуш]. – В 2-х ч. – К. : Слово, 2007. – 713 с.
29. Єрмоленко С.Я. Українська мова: Короткий тлумачний словник лінгвістичних термінів. /С.Я. Єрмоленко, С.П. Бирик, О.Г. Тодор – Київ: Либідь, 2001. – 222 с.
30. Зв'язун Т. Розвиток мовлення дошкільників як проблема сучасної вікової психології [Електронний ресурс] / Т. Зв'язун - Режим доступу:<http://www.pulib.sk/web/kniznica/elpub/dokument/Lukasova3/subor/Zavyazun.pdf>.
31. Загальна психологія / О. В. Скрипченко, Л.В. Долинська, З. В. Огороднійчук, Т. М. Лисянська. – К.: Либідь, 2005. – 464 с.
32. Карасьова К.В. Ігровий простір дитини / К. В. Карасьова. – К.: Шк.світ. – 2011– 128 с.
33. Кізлевич В. Майстер-клас «ТРВЗ та гра - форманта емоційного здоров'я дитини» [Електронний ресурс] / В.Кізлевич. - Матеріали Всеукраїнського дня дошкілля. – Харків, 2010. - №25 (553) - Режим доступу: <https://vseosvita.ua/library/trvz-ta-gra-osnova-emocijnogo-zdorova-ditini-147846.html>.
34. Колтунова С. Розвиток мовленнєвого спілкування дошкільнят через дидактичну гру [Електронний ресурс] / С. Колтунова - Режим доступу: https://www.slideshare.net/Svitlana_Koltunova/ss-57008795.
35. Крутій К. Л. Конспекти занять із навчання української мови і розвитку мовлення дітей старшого дошкільного віку / К. Л. Крутій, Н. І.Котій. – Запоріжжя: ТОВ «ЛПКС» ЛТД, 2007. – 256 с.
36. Кучай О.В. Компетенція і компетентність – відображення цілісності та інтеграційної суті результату освіти / О.В. Кучай // Рідна школа. – 2009. – №11. – С. 44-48.

37. Лесіна О. В. Сходінками творчості. Методика ТРВЗ / О. В. Лесіна, В. П. Телячук. – Х.: Вид. група «Основа», 2007. – 112 с.

38. Мартиненко І. В. Особливості комунікативної діяльності дітей старшого дошкільного віку із системними порушеннями мовлення: монографія / І.В.Мартиненко; Нац.пед.ун-т ім. М. П. Драгоманова. – Київ: ДІА, 2016. – 307 с.

39. Новий тлумачний словник української мови (у трьох томах). – Т. 1: А – К / [укладачі: В.В. Яременко, О.М. Сліпушко]. – К.: Вид-во «АКОНІТ», 2006. – 926 с.

40. Піроженко Т. О. Комунікативно-мовленнєвий розвиток дошкільника / Т. О. Піроженко – Тернопіль: Мандрівець, 2010. – 152 с.

41. Пометун О. І. Теорія та практика послідовної реалізації компетентнісного підходу в досвіді зарубіжних країн / О.І. Пометун // Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи: Бібліотека з освітньої політики / [під загальною редакцією О. В. Овчарук]. – К.: «К.І.С», 2004. – С. 16 – 26.

42. Самохвалова А. Г. Коммуникативные трудности ребенка: проблемы, диагностика, коррекция: уч.-метод. пособие / А. Г. Самохвалова – СПб : Речь, 2011. – 150 с.

43. Ставицька В. Особливості використання творчих завдань в розвитку креативності у дітей старшого дошкільного віку засобами ТРВЗ [Електронний ресурс] / В. Ставицька – Режим доступу: https://dnz.ucoz.net/blog/stavicka_v_osoblivosti_vikoristannja_tvorchikh_zavdan_v_rozvitku_kreativnosti_u_ditej_starshogo_doshkilnogo_viku_zasobami_trvz/2014-02-04-22

44. Тамберг Ю.Г. Развитие творческого мышления ребенка / Ю. Г. Тамберг – СПб.: Речь, 2002. – 176 с

45. Урунтаева Г.А., Афонькина Ю.А. Практикум по детской психологии: Пособие для студентов педагогических институтов, учащихся педагогических училищ и колледжей, воспитателей детского

сада [Электронный ресурс] / Под ред. Г. А. Урунтаевой, - М.: Просвещение: Владос, 1995. - 291 с. – Режим доступа: https://www.liveinternet.ru/users/redhead_queen/post117031492

46. Чуб Н. В. Розвиваємо пам'ять / Н. В. Чуб – Х.: «Основа», 2007. – С. 45.

47. Яценко А. В. Джерельце творчості. ТРВЗ / А. В. Яценко. – Х.: Ранок, 2011. – 176 с.

ПОРАДИ БАТЬКАМ

щодо мовленнєвого розвитку дітей

1. Уважно ставтеся до занять та ігор вашої дитини. Ваша відповідь на запитання має бути чіткою, доступною та зрозумілою для малюка.
2. Спонукайте дитину до запитань.
3. Якомога більше розмовляйте з дитиною.
4. Систематично проводьте ігри в слова «Хто більше знає слів?», «Назви який...», «Скажи, як...», «Що означає слово?», «Скажи, коли ...», «Скажи, звідки...», «А якби...», «Придумай слово».
5. Не забувайте доречно вжити прислів'я, загадати загадку
6. Стимулюйте дитину до пригадування ігор, окремих рядків віршів, пісень.
7. Обов'язково поясніть дитині кожне незрозуміле їй слово, у присутності дитини вдайтесь до словника, вживайте його протягом дня.
8. Якщо ваша п'ятирічна дитина неправильно вимовляє звуки, обов'язково зверніться до логопеда.
9. Використовуйте кожну вільну хвилину для розмови з дитиною. Пам'ятайте, що основними й провідними співрозмовниками для дитини у сім'ї є мати, батько, дідусь чи бабуса.
10. Ваша мова є взірцем для наслідування дитини. Саме тому вона завжди має бути правильною
11. Придбайте словники. Вони стануть вашими порадицями у вихованні культури мови у вашої дитини.
12. Придбайте репродукції картин, читайте дитині книжки, вчить її переказувати.
13. Привчайте дитину слухати дитячі та музичні передачі, дивитися корисні мультиплікаційні фільми.
14. Тривалість перегляду дитиною телевізійних передач не повинна перевищувати 30 хвилин на добу та 2 – 3 разів на тиждень, тривалість комп'ютерних ігор – 15 хвилин на день.

Ігри в сімейному колі

«Четвертий зайвий»

Для гри знадобляться чотири картинки із зображенням предметів, три з яких відносяться до одного узагальнюючого поняття. Ви розкладає їх перед дитиною і пропонуєте визначити, які підходять один до одного і чи можна назвати їх загальним словом, а яка з картинок зайва і чому. Набір може бути різноманітним, наприклад: чашка, блюдце, тарілка і яблуко; ведмідь, кінь, собака і курка; ялинка, береза, дуб і риба. Якщо дитина не розуміє завдання, задавайте йому навідні запитання, попросіть назвати відомих йому тварин (птахів, риб), овочі (фрукти).

Можете підібрати картинки з предметами, що відносяться до загального поняття, але відрізняються (наприклад, «береза», «дуб», «липа», і «ялина»). Ця гра призначена для розвитку логічного мислення дошкільника.

«Загублена іграшка»

Підберіть і поставте на стіл п'ять-шість невеликих іграшок. Запропонуйте малюкові запам'ятати їх, а потім на кілька секунд закрити очі. В цей час приберіть одну з іграшок і попросіть дитину вгадати, що ви сховали. Якщо вона відповість правильно, поміняйтеся ролями. Якщо дитині важко запам'ятати відразу таку кількість іграшок, почніть гру з трьох-чотирьох, поступово збільшуючи їх число. Якщо малюк справляється із завданням, ускладнюйте завдання, змінивши іграшки на картинки із зображенням предметів (наприклад, з дитячого лото).

Запропонуйте синові чи доньці запам'ятати послідовність розташування іграшок на столі (яка за якою стоїть). Потім непомітно поміняйте дві-три з них місцями. Попросіть вгадати, яка іграшка займає не своє місце.

Така, на перший погляд, проста гра допоможе малюку в розвитку пам'яті та уваги, вміння зосереджуватися.

«Знайди звук»

Якщо дитина вже знайома з літерами, можна запропонувати їй гру в «звуки». Дорослий називає слово, а дитина відповідає, який звук перший, який останній, які ще звуки він чує. Якщо малюк добре справляється, можна попросити його промовляти запропоновані слова по звуках; придумувати слова, в яких, наприклад, звук «а» стоїть на початку, в кінці або в середині. Можна помінятися з дитиною ролями, щоб він сам давав завдання і перевіряв його виконання.

Гра розвиває фонематичний слух, готує малюка до навчання читанню. Грати в неї можна по дорозі в дитячий сад або в магазин.

«Каракулі»

Для цієї цікавої гри знадобляться аркуш ватману або шматок шпалер і фарби. Дайте малюкові аркуш паперу і фарби і дозвольте малювати руками все, що він захоче. Можете приєднатися до цього «неподобства». Таке заняття сприяє розслабленню, зняттю напруги, емоційної розрядки. А головне - ви разом.

Для розвитку мовлення дитини і формування інтересу до читання необхідно пам'ятати, що потрібно використовувати кожен можливість спілкування з ним: розмовляти про його і свої справи, про те, що він побачив або почув, про прочитане, відповідати на питання. Обов'язково слід регулярно читати дитині дитячі вірші, оповідання, казки, повісті, загадки. У нього під рукою повинно бути достатньо матеріалів для читання і розглядання картинок. Самі батьки повинні подавати приклади регулярного читання книг, газет, журналів. Бажано записати дитину в дитячу бібліотеку, щоб він міг погортати книги на полицях і вибрати щось.

Частіше грайте з дитиною в різні ігри: сюжетні та настільні, зі словами і геометричним матеріалом. Не нав'язуйте йому ту чи іншу гру, запропонуйте - а він нехай вибере сам.

Дозвольте дитині вільно користуватися олівцями, фломастерами, ножицями, папером, клеєм і т.д.

Заохочуйте ігри з іншими дітьми. По можливості частіше водить дитину в цікаві для нього місця: ліс, музей, театр, цирк, на ялинку, на ковзанку, в зоопарк і т.д.

Обмежуйте час перегляду телевізора. Маленькі діти можуть і хочуть вчитися - це незаперечний факт. У них спокійно співіснує наївність і мудрість, талант і невігластво. Дітей необхідно навчати в дома тому, що знання, отримані в перші роки життя, ніколи не зникнуть з пам'яті.

За матеріалами <http://www.garmoniya.mk.ua/articles>